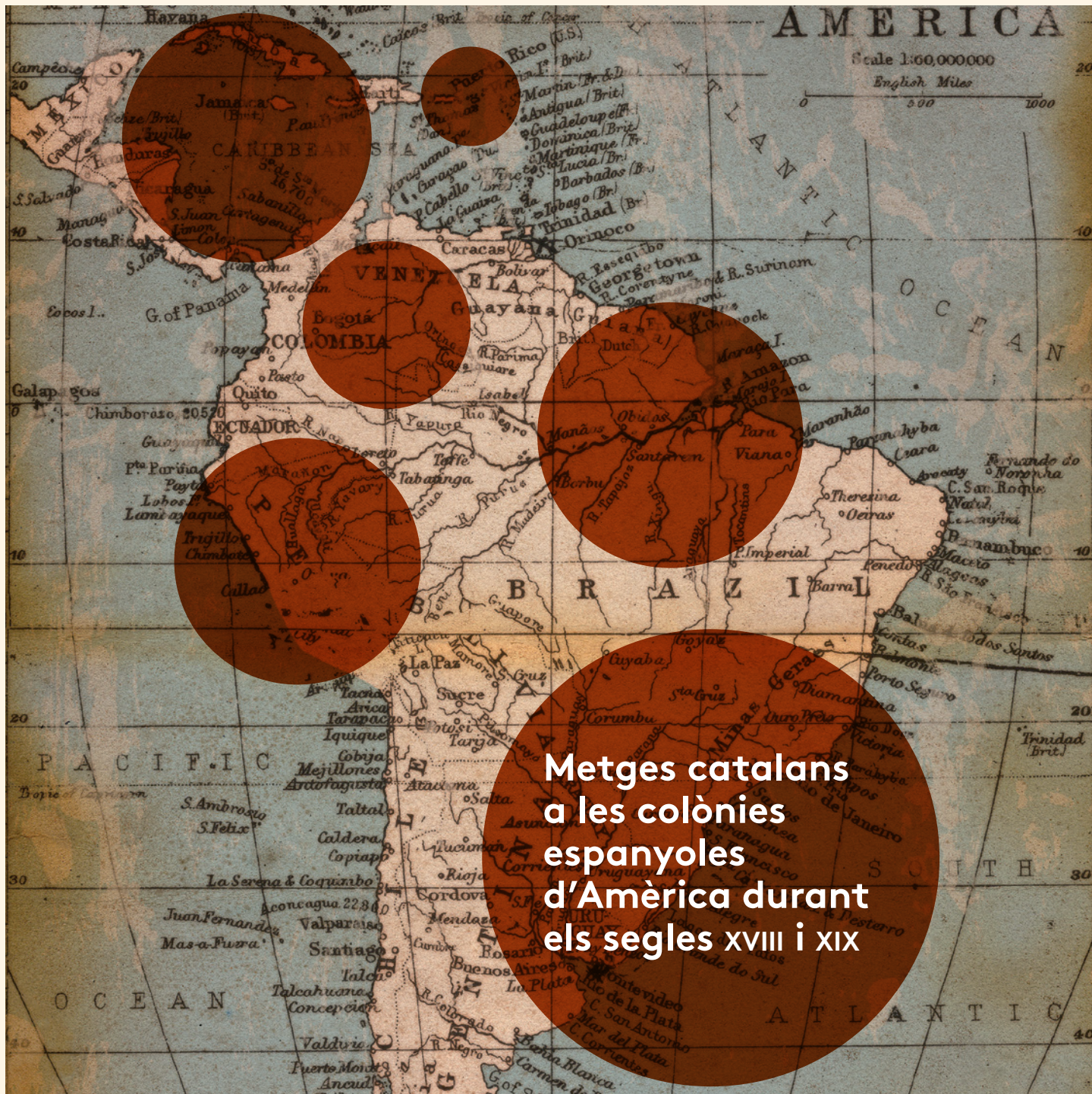

Metges catalans
a les colònies
espanyoles
d'Amèrica durant
els segles XVIII i XIX

**El president i
la Junta de Govern
del Col·legi de Metges de Barcelona
us feliciten el Nadal
i us desitgen un bon any**

Desembre de 2016

Polacra Ytª Norma de la Propiedad de D. Fran.^{co} Comerma.

Presentació

Han passat cinc-cents anys des del primer viatge de l'almirall Cristòfol Colom a Amèrica i cal recordar que la presència catalana va tenir escàs pes en les etapes inicials de la colonització i va ser poc rellevant, fora de comptades excepcions, com Califòrnia. Tanmateix, amb el regnat de Carles III i les seves mesures liberalitzadores, la presència catalana a Amèrica va augmentar ràpidament i va arribar a la seva màxima expressió durant el segle xx, una època, aquesta darrera, molt condicionada per diferents causes, destacant la provinent de l'exili provocat per la guerra civil espanyola, que tant talent va exportar a terres americanes.

A la nadala d'enguany apareixen les principals figures mèdiques que durant els segles xviii i xix van destacar i van contribuir al progrés mèdic i científic i al benestar d'aquelles terres. Eren els emprenedors del moment i un exemple de lideratge de la professió.

Convençut que us plaurà, metges i no metges, us desitjo en nom de la Junta de Govern del Col·legi unes bones festes de Nadal i un venturós 2017.

Jaume Padrós,
president del Col·legi de Metges de Barcelona

Introducció

Molts metges que van a Amèrica en el darrer terç del segle XVIII són cirurgians de la Marina espanyola que, cansats de navegar, decideixen quedar-se a terra en algun port de les colònies espanyoles, uns amb autorització dels seus superiors i altres simplement desertant. Al segle XIX, alguns s'exilien per raons polítiques, com a conseqüència dels conflictes entre liberals i absolutistes, en els quals habitualment guanyaven els segons i els metges formaven part dels primers. Sabem què van fer els metges que van emigrar quan van tenir una activitat professional destacada, però de molts altres no tenim indicis del que van fer.

Un fet destacat de l'emigració de metges catalans a les antigues colònies espanyoles d'Amèrica és la seva integració als països que els van acollir, on van introduir millores socials i van contribuir al desenvolupament de la sanitat. Aquesta integració es va deure en part al fet que eren homes joves sense lligams familiars, que es van casar amb dones americanes, amb les quals van tenir descendència que els va arrelar a aquelles terres. També afavoreix la seva integració que formessin part de les elits dels països on es van establir, ja que eren persones amb estudis, i també el seu compromís polític. Molts dels que van anar a Amèrica abans que les colònies obtinguessin la independència de la Corona espanyola, van prendre posició a favor dels insurrectes, combatent amb les forces militars alliberadores.

Un fet destacat de l'emigració de metges catalans a les antigues colònies espanyoles d'Amèrica és la seva integració als països que els van acollir

Metges al Protomedicat del Riu de la Plata al segle XVIII

L'Argentina és el país on anaren més metges catalans al segle XVIII, gairebé tots metges militars. Fins ben entrat el darrer terç d'aquest segle, l'atenció sanitària de la colònia del Riu de la Plata fou molt precària. Hi havia pocs metges, metges de l'Armada espanyola que havien desembarcat en alguna escala, i molts xarlatans que es feien passar per metges.

Territori del Riu de la Plata ara.

El control de l'exercici de la medicina, a Espanya i a tots els territoris de la Corona espanyola, estava en mans del Protomedicat, tribunal que tenia al seu càrrec la inspecció i acreditació de metges, cirurgians i apotecaris. El Protomedicat havia estat creat al segle XV, durant el regnat dels Reis Catòlics, i fou suprimit al començament del segle XIX. Aquest tribunal concedia les revalidacions dels títols a través d'un examen que posaven els examinadors del Protomedicat. El Protomedicat tenia altres atribucions, com establir mesures per combatre malalties epidèmiques, fi-

nar aranzels mèdics, controlar les existències de medicaments, jutjar les denúncies per mala pràctica, l'examen mèdic dels esclaus i la persecució dels intrusos.

La colònia del Riu de la Plata depenia del Protomedicat del Perú, massa allunyat perquè fos operatiu. Aquesta situació canvia a finals del segle XVIII per l'empenta i la insistència de Miguel O'Gorman (1749-1819), un metge d'origen irlandès, format a França i amb estudis revalidats a Espanya, que arriba a Buenos Aires l'any 1777 com a primer metge de l'expedició del general Pedro de Cevallos. Aquesta era una expedició potent, composta per 9.000 homes i vint vaixells, per defensar les posicions espanyoles del Riu de la Plata amenaçades pels portuguesos instal·lats al sud del Brasil.

Doctor Miguel O'Gorman.

Pedro de Cevallos expulsa els portuguesos i frena el contraban. Habilita el port de Buenos Aires per al comerç amb Espanya, fomenta l'agricultura i la ramaderia i augmenta la seguretat dels camins interiors.

Amb el beneplàcit de Cevallos, O'Gorman abandona l'Armada i s'instal·la primer a Montevideo, i després a Buenos Aires. En constatar el pessim estat sanitari d'aquestes ciutats, escriu al metge de cambra del rei demanant, sense èxit, la creació d'un tribunal de Protomedicat a la capital del virregnat del Riu de la Plata. Quan Juan José de Vértiz, antic governador de Buenos Aires i amic d'O'Gorman en els anys passats a Montevideo, és nomenat virrei del Riu de la Plata, queda convençut de les raons d'O'Gorman, i decideix crear el 1779 el nou Protomedicat i nomena O'Gorman protometge general.

Dues dècades després, el Protomedicat del Riu de la Plata és reconegut per organitzar estudis mèdics i es crea l'Escola de Medicina, la primera a l'Argentina, a les aules del Col·legi dels Jesuïtes a Buenos Aires. Miquel O'Gorman i Agustín Fabre, metge natural de Cadis i format a l'Escola de Cirurgia de l'Armada de la seva ciutat nadiua, són els primers catedràtics de Medicina i Cirurgia nomenats.

O'Gorman proposa la designació de Francesc Argerich, que exercia el càrrec de cirurgià major dels exèrcits del rei amb el grau de coronel, i la del llicenciat Josep Albert Capdevila com a professors de medicina i de cirurgia, respectivament, de l'Escola de Medicina del Protomedicat.

Virrei Juan José de Vértiz. Nascut a Mèxic, implanta la duana, instal·la l'enllumenat públic amb llums d'oli, fa cobrir els pantans i implanta els estudis reials.

Inauguració del Protomedicat a la ciutat de Buenos Aires del pintor Antonio González Moreno. La sala del Cabildo davant del virrei Vértiz. El doctor Miguel O'Gorman, dret, acaba de prestar jurament com a protometge, 1780.

Francesc Argerich i Batallas (1732-1787)

Entre els metges catalans que van fixar la seva residència a Buenos Aires al segle XVIII, el més famós és el coronel Francesc Argerich, que arriba a l'Argentina el 1752.

Nascut a Sisteró, un poblet de la comarca de la Segarra, estudia cirurgia al Reial Col·legi de Cirurgia de Cadis. Argerich és autoritzat a quedar-se a Buenos Aires, on el fan cirurgià major del Presidi, que és el fortí adjacent a la ciutat, on resideixen els militars amb la funció de defensa dels enemics que arribin per mar i d'atendre els militars espanyols ferits o malalts.

També visita pacients als dos hospitals de la ciutat, el d'homes i el de dones, que eren regits per jesuïtes i betlemites, respectivament. Aquests darrers pertanyen a l'orde dels Germans de Betlem creat el 1656 a Guatemala, el primer orde religiós nascut a Amèrica, pel missioner espanyol Pedro de San José Betencur amb la finalitat de servir als pobres.

En la seva condició de cirurgià militar, Francesc Argerich participa en una campanya a l'Alt Perú que organitza el virrei De Vértiz per lluitar contra el líder indígena Túpac Amaru, que s'havia revoltat contra els espanyols. Casat amb una jove portenya, tingué 17 fills, un dels quals Cosme Mariano, el primogènit, serà el metge argentí més important a començaments del segle XIX.

Aquarel·la *El Fuerte y la playa baja* d'Emeric Essex Vidal, 1816.

Josep Albert Capdevila i Pallarès (1742-1820)

Capdevila és un cirurgià de la Marina nascut a Duro, a la vall de Boí, que estudia a la Universitat de Cervera. Ingressa a l'exèrcit i el 1776 embarca cap a Buenos Aires en l'expedició comandada per Pedro de Cevallos, a qui sol·licita, al cap d'un temps de ser a la colònia, el càrrec de cirurgià del Presidi de Buenos Aires. Quan el 1779 el virrei De Vértiz instaura el Tribunal del Protomedicat del Riu de la Plata, Capdevila és elegit per formar-ne part. Acompanya, en la seva condició de cirurgià militar, el coronel Argerich en l'expedició enviada a reprimir la rebel·lió de Túpac Amaru al Perú.

Després de les guerres amb els britànics en les batalles del Riu de la Plata, continua residint a Buenos Aires, fent de metge fins a la seva mort.

Cosme Marià i Argerich (1758-1820)

Cosme Marià Argerich, nascut a Buenos Aires, és enviat pel seu pare a estudiar medicina a la Universitat de Cervera, l'única operativa en aquells anys. El 1783 obté el títol de metge i s'instal·la a Barcelona, on es casa amb una noia catalana, amb qui té un fill nascut a Barcelona, Francesc Cosme Argerich Martí, que serà un dels primers que fa la carrera de medicina a Buenos Aires.

Cosme Marià torna a Buenos Aires el 1784 i es converteix en el Primer Examinador del Protomedicat. A la mort d'O'Gorman, assumeix la Càtedra de Medicina i el càrrec de protometge general. El 1810, Argerich i altres metges formats a Espanya, com Agustín Fabre, Bernardo Nogués i Justo García Valdés, participen al Cabildo Abierto del 22 de maig de 1810, on manifesten gran entusiasme amb les idees de l'emancipació de l'Argentina de la Corona espanyola.

Les batalles contra els anglesos, que envaiïren el Riu de la Plata durant els anys 1806 i 1807, i sobretot els moviments revolucionaris d'independència fan que l'activitat de l'Escola de Medicina s'interrompi fins al 1813, quan es crea a proposta de Cosme Argerich l'*Instituto Médico Militar* en substitució de l'Escola de Medicina del Protomedicat per formar metges, especialment cirurgians, per als exèrcits independentistes argentins. S'escull com a professors dos metges catalans residents a Buenos Aires, Salvi Gafarot i Cristòbal Martín de Montúfar, i també els metges Juan Fernández i Francesc Cosme Argerich.

Salvi Gafarot i Peraman (1777-1840) **i Cristóbal Martí de Montúfar (1758-1842)**

Salvi Gafarot, de Sant Martí de Llémena (Empordà), i Cristóbal Martí de Montúfar, nascut a Barcelona, es formen al Col·legi de Cirurgia de Cadis. Tots dos ingressen a la Marina, i desembarquen al port de Montevideo. Obtenen permís per quedar-se a terra i es converteixen en metges de gran prestigi a la ciutat. Tots dos lluiten contra les invasions angleses al Riu de la Plata, com a metges de regiments militars.

Acabades les lluites i reintegrats a la vida civil, fan de metges de les cases benestants de la colònia, i participen en els moviments insurreccionals liderats pel general San Martín. Montúfar és nomenat per O'Gorman tinent del Protomedicat per Montevideo. El 1810 s'instal·la definitivament a Buenos Aires. El 1814 és membre de la Comissió per projectar la creació de l'*Instituto Médico Militar* (IMM). Tant ell com Gafarot són nomenats professors de l'IMM i jutges del tribunal examinador del Protomedicat. Quan el doctor Cosme Argerich mor el 1820, Montúfar és elegit director de l'IMM. En convertir-se l'IMM en la Facultat de Medicina de la Universitat de Buenos Aires, l'any 1821, Montúfar passa a ser el prefecte del Departament de Medicina, càrrec equivalent a l'actual degà.

Un mèrit dels dos cirurgians catalans és haver dirigit les campanyes de vacunació contra la verola en tot el territori del Riu de la Plata, amb una vacuna duta per un traficant d'esclaus portuguès de nom Machado.

Antoni Corbella i Fondebila (1750-1808)

Estudia al Reial Col·legi de Cirurgia de Cadis per fer-se cirurgia militar. Després d'un any embarcat fent pirateria en naus de països no amics, embarca el 1772 a la fragata Soledad cap a Montevideo. Durant l'any 1774 està al front de l'hospital de Montevideo. Intenta que l'autoritzin a tornar a Espanya, però li deneguen la sol·licitud i ha de quedar-se a Montevideo. Passa l'any 1777 fent de metge de la colònia de Sacramento. Aquell any és nomenat tinent del Protomedicat del Perú per un catedràtic de la Universitat de San Marcos de Lima, però el virrei del Rio de la Plata, que aspira a crear un Protomedicat propi, li nega la validesa del nomenament.

Corbella torna a Espanya, sense permís, per reivindicar el nomenament de tinent del Protomedicat, però les seves reclamacions fracassen. Torna a Buenos Aires, on no troba feina i ha de marxar a Santiago de Xile, on fa de metge durant dos o tres anys. Torna a Madrid el 1786, entestat que se li reconegui el nomenament de tinent del protomedicat, per poder dedicar-se a la docència, que és la seva aspiració principal. Ara se li denega aquesta sol·licitud adduint que havia desertat del seu lloc a l'Armada.

Corbella no torna a Amèrica i exerceix de metge a Madrid, on publica tres llibres, el més important dels quals és un tractat de pneumologia.

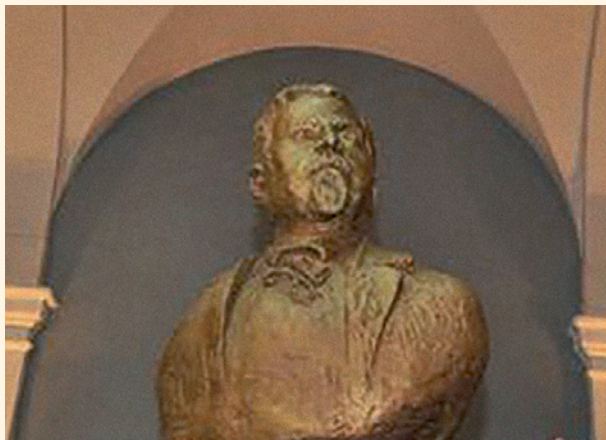
Portada del llibre *Observaciones y juicios que sobre varias enfermedades tenidas por incurables* d'Antoni Corbella, 1798.

Metges catalans que emigren a l'Argentina al segle XIX

Alguns dels metges catalans que emigren a l'Argentina al segle XIX fugen per motius polítics, relacionats amb els conflictes entre liberals i absolutistes. Altres són metges de l'Armada cansats de viatjar i d'altres fugen d'algun conflicte personal o sentimental, o se'n van per un afany d'aventura, considerant que tenen més possibilitats de progrés personal i econòmic en un país en construcció.

Alguns fan fortuna, adquireixen prestigi i s'integren en la societat local, casats amb dones del país i amb fills que solen abandonar l'ús del català i perden les arrels de la terra del seu pare. No tots es queden a Buenos Aires, que és el focus d'atracció per als estrangers que arriben a l'Argentina. Pocs van destacar de manera notable com **Joan Biale**, que va tenir una activitat frenètica en el terreny acadèmic del dret, l'agronomia i l'obra pública, o com **Antoni Palau**, el primer a comercialitzar aigua envasada procedent d'una deu de la seva propietat, o **Antoni Bonifaci Pont i Pell**, més conegut per raons econòmiques i empresarials. Altres van ser metges amb prestigi, com els germans **Josep i Felip Solà i Vidal**, empordanesos nascuts a Garriguella, que van emigrar tot just acabada la carrera de medicina i van destacar en el terreny mèdic i en el social entre la comunitat espanyola de Buenos Aires.

Pocs van destacar de manera tan notable com **Joan Biale**, que va tenir una activitat frenètica en el terreny acadèmic del dret, l'agronomia i l'obra pública

Bust de bronze de Joan Biale i Massé, erigit a la Facultat de Dret de la Universitat de Córdoba, a l'Argentina, per recordar el pare del dret laboral argentí, 2011.

**Joan Biale i
Massé**
(1846-1907)

És el més destacat dels metges catalans a l'Argentina del segle XIX. Nascut a Mataró, estudia medicina i participa en els moviments populars i estudiantils que culminen amb la revolució de 1868. Proclamada la República l'11 de febrer de 1873, s'exilia a l'Argentina. Allà revalida el títol de metge i és contractat com a professor d'anatomia del Col·legi Nacional de Mendoza. L'any següent és rector del Col·legi Nacional de San Juan, a la província de Rioja, i el 1877 comença la carrera de dret, que fa en dos anys, i el 1879 és designat catedràtic de medicina legal a la Universitat de Córdoba. El 1884 promou una llei que determina per primer cop al món que l'ensenyament primari és públic, mixt, neutral i laic, dels 6 als 14 anys. Es gradua en enginyeria per dirigir la construcció del Dic San Roque (Córdoba, 1886-1899), el primer embassament de l'Amèrica del Sud.

Molt preocupat pels temes laborals, publica *Lecciones de medicina legal aplicada a la legislación de la República Argentina* (1885), i el fan catedràtic de legislació industrial i obrera a la Universitat de Córdoba. El 1904 el president Julio Argentino Roca li encarrega un informe sobre la condició laboral de la població obrera, *El estado de las clases obreras argentinas* que, juntament amb altres publicacions sobre aquesta temàtica, com *Deberes y derechos de los trabajadores* (1903), *Descanso semanal* (1904), han inspirat la llei argentina del treball.

No renuncia a les seves arrels catalanes i funda, amb altres, el Centre Català de Rosario el 1902.

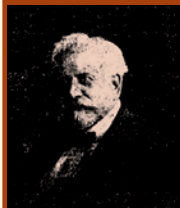
**Antonio Palau
i Queralt**
(1838-1912)

Nascut a Lleida, Palau estudia medicina a la Universitat de Barcelona. És metge de la Marina i fa estades a Fernando Poo i les Filipines fins que desembarca a Montevideo, on decideix quedar-se a terra. Es casa amb una dona tucumana i s'estableix a la ciutat de Tucumán, on fa de metge. En una estada a Salta, població del nord de l'Argentina descobreix una deu d'aigües termals a la veïna població de Rosario de la Frontera, on crea el primer balneari d'aigües termals de la República Argentina i de Sud-amèrica.

L'aigua mineral envasada al balneari, que es comercialitza amb la marca Agua Palau és reconeguda el 1904 com la millor aigua mineral natural de taula del món a l'Exposició Universal de Saint Louis, a l'estat de Missouri dels EUA.

Un dels primers anuncis que es publica a l'Argentina de l'Agua Palau.

Antoni Bonifaci Pont i Pell

(1861-1944)

Nascut a Cadaqués, estudia la carrera de medicina a la Universitat de Barcelona i es llicencia el 1884. Després de doctorar-se a Madrid, emigra el 1886 a l'Argentina i s'instal·la a la ciutat de Corrientes, on revalida el títol de metge i obté un gran prestigi professional. Fa estudis sobre la lepra i és elegit delegat per la província de Corrientes al Congrés sobre lepra que se celebra a Buenos Aires el 1906, on proposa, com a solució del problema que comporta la lepra, l'aïllament dels afectats en una única leproseria.

Presideix el Consell d'Higiene Pública de Corrientes i és nomenat pel Departament Nacional d'Higiene metge en comissió de serveis per combatre l'epidèmia de còlera que s'estén per Mendoza i Rosario. Preocupat per la millora de la salut de la població, escriu en periòdics locals articles de divulgació sanitària. Defensa la legalització de la prostitució per reduir la incidència de malalties venèries.

Torna a Catalunya per participar en el Primer Congrés Espanyol de la Tuberculosi, celebrat a Barcelona el 1910, i s'instal·la a Cadaqués, on fa de metge un temps. Torna a l'Argentina, on funda el diari *El Progreso de Corrientes* i té moltes iniciatives per fomentar les relacions comercials entre Catalunya i l'Argentina, especialment les relacions amb la indústria tèxtil.

El doctor Antoni Bonifaci Pont i Pell (segon per l'esquerra) entre la comitiva catalana de Casa América arribada a Montevideo. [Fons Jorge Vehils. Casa América]

Felip Solà i Vidal

(1843-1907)

Felip és el primer dels dos germans que marxa a Amèrica. Després d'estudiar medicina a Barcelona i Madrid es fa metge militar i participa a la Guerra del Pacífic embarcat a la fragata Concepción. En acabar el conflicte s'instal·la a Buenos Aires, després de donar-se de baixa de l'Armada. Exerceix a l'Hospital Nacional de Alienadas de Buenos Aires on continua exercint la cirurgia, si bé aviat s'interessa més per la psiquiatria. És cofundador del primer frenopàtic argentí, primer centre d'aquest tipus a l'Amèrica del Sud, i és el creador del primer establiment d'hidroteràpia de la capital argentina.

Josep Solà i Vidal (1850-1930)

Josep Solà estudia medicina a la Universitat de Barcelona. Poc després de llicenciar-se, el 1875, es trasllada a l'Argentina on el seu germà Felip l'ha-via precedit. Inicialment fa de metge municipal a la població de San Nicolás de los Arroyos. Més tard es doctora a la Universitat de Buenos Aires i exerceix en aquesta ciutat com a cirurgià de l'Hospital Espanyol, el qual acaba dirigint. Té un gran prestigi social, i és nomenat president del Banco Español i director de l'equip de futbol Club Español de Buenos Aires, entre 1898 i 1900.

Amic personal del president Julio A. Roca, Josep Solà aconsegueix que s'eliminin per decret presidencial dues estrofes de l'himne nacional argentí que contenien frases que els emigrants espanyols a l'Argentina consideraven ofensives.

Els darrers anys de la seva vida els va dedicar a viatjar per Europa allotjat en els millors hotels. Fruit d'un d'aquests viatges, sorgeix l'obra *El progreso de la cirugía contemporánea*.

Edifici de l'Instituto Frenopático de Buenos Aires situat al número 650 de l'avinguda Montes de Oca, c. 1905.

Antic Hospital Español de Buenos Aires, construït en estil modernista per Julián García Núñez, 1906.

Metges emigrats a altres països d'Amèrica

Puerto Rico

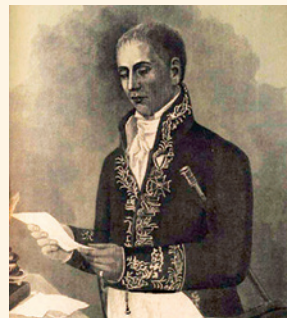
Francesc Oller i Ferrer (1758-1831)

Neix a Sant Vicenç dels Horts i estudia al Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona. L'any 1779 ingressa al Regiment de Guàrdies Reials Valons. El 1784 és destinat com a cirurgià a les ordres del governador de la ciutat de Santo Domingo, que el nomena metge titular de la Junta de Sanitat. Durant uns anys, viu a Santo Domingo, on es casa amb la filla d'un jutge de l'Audiència. El 1789, una Reial Ordre el nomena cirurgià major de l'Hospital Reial de Puerto Rico.

El 1792, es declara una epidèmia de verola a San Juan de Puerto Rico introduïda pel desembarcament d'esclaus infectats. Francesc Oller és autoritzat a atendre malalts civils i inicia una campanya de variolització, que fa remetre l'epidèmia.

A finals de 1803, una nova epidèmia de verola asota Puerto Rico i Oller, que sap que a la veïna illa

de Saint Thomas ha arribat una vacuna procedent d'Anglaterra, aconsegueix unes dosis que li permeten iniciar una vacunació sistemàtica comptant amb l'autorització del governador Ramón de Castro. Des de Puerto Rico, la vacuna passa de braços de nens vacunats a Cuba. Quan arriba l'expedició filantròpica comandada per Balmis per iniciar una campanya de vacunació a l'Amèrica del Sud es troba que la vacuna ja havia arribat a l'illa de Puerto Rico. El governador de Puerto Rico nomena Francesc Oller i Ferrer director dels programes de vacunació de Puerto Rico, càrrec que ocuparà fins al final de la seva vida professional.

Retrat del doctor Francesc Oller i Ferrer del pintor José Campeche (1751-1809).

Gaietà Cruxent i Lalbi (1802-1863)

De família benestant de fabricants del Maresme, Gaietà Cruxent fa la carrera de medicina a Barcelona però, abans d'acabar-la, s'incorpora com a practicant a l'exèrcit durant els conflictes entre liberals i absolutistes. Amb la rendició de les tropes liberals, reprèn els estudis però, novament, els ha d'interrompre per raons polítiques i, l'any 1827, emigra a Amèrica. S'instal·la a Puerto Rico, on el capità general de l'illa l'autoritza a fer de metge i el nomena facultatiu del Batalló de Milícies Disciplinades. En els anys d'estada al Carib porto-riqueny, Cruxent adquireix un gran prestigi com a metge a l'Hospital Militar d'Aguadilla. Escriu diversos articles mèdics i també sobre qüestions agrícoles al *Boletín Instructivo y Mercantil*.

El 1842 arriba a Puerto Rico informació sobre el mètode homeopàtic i Cruxent es convenç de la seva utilitat. El 1847 torna a Barcelona i obté els títols de llicenciat i de doctor en Medicina. Aquest mateix any és acceptat a la Societat Hahnemanniana Matritense, de la qual n'esdevindrà president honorífic anys després. Tot seguit, torna a Puerto Rico per establir-se a Mayagüez per practicar l'homeopatia però, cansat de tenir polèmiques constants amb els metges locals, marxa a l'illa de Cuba, on viurà quatre anys amb prestigi després d'atendre el governador de la regió. L'any 1856, distingit amb l'Ordre de Carles III, torna definitivament a Barcelona i publica les seves dues obres sobre la reforma homeopàtica.

Cuba

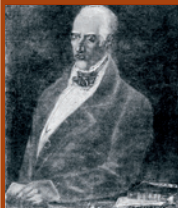
Cuba es el país d'Amèrica que rep més emigració catalana durant el segle XIX, quan Catalunya experimenta un gran creixement demogràfic i un notable impuls comercial. La colònia catalana a l'illa es dedica majoritàriament al comerç i a la indústria sucrrera. Alguns emigrats tornen a Catalunya amb diners guanyats durant una vida de treball, els coneguts com "indianos", però molts altres es casen amb criolles i s'instal·len definitivament a l'illa.

Com va succeir en el procés d'independència de l'Argentina, quan s'inicien a Cuba els moviments autonomista, primer, i independentista, després, un gran nombre de catalans s'hi comprometen, sentint-se integrats a l'illa.

Molts metges catalans a Cuba eren militars. En els darrers 30 anys del segle XIX, que coincideixen amb la guerra de la independència, la vida dels metges no va ser mai tranquil·la i molts demanaven tornar a la península abans d'acabar els sis anys de permanència reglamentària.

Sala de l'Hospital Militar Alfonso XIII a l'Havana, Cuba.

Jaume Josep Ardèvol i Cabrer (1773-1835)

Nascut a la Vilella Baixa, estudia dret i medicina a la Universitat de Cervera. Participa com a capità en la Guerra dels Pirineus que enfronta el regne d'Espanya amb la República Francesa (1793-1795) i un cop acabada la guerra reprèn els estudis de medicina a Montpeller.

El 1804 s'instal·la a Reus, es casa i té un fill, Leandre Ardèvol i Sardà (1809-1873), que serà amb els anys l'enginyer mecànic que dirigirà la Maquinista Terrestre i Marítima. Ardèvol fa de metge i desenvolupa una intensa activitat pública a Tarragona, on fa una campanya de divulgació del conreu de la patata i de millora dels alambins per destil·lar l'alcohol. Introdueix el clor per blanquejar fibres i teixits vegetals. La seva ideologia liberal i la seva defensa de la Constitució de 1812 el porta a fundar el primer diari de Reus: *El Periódico Político y Mercantil de la Villa de Reus*, que més endavant es converteix en *El Eco de Reus*. Un any després, quan Ferran VII aboleix la Constitució, Ardèvol és processat i tancat a la presó durant 15 mesos.

L'any 1820 publica *Ensayo sobre la topografía y estadística de la villa de Reus*, obra per la qual se'l considera un dels precursors de l'estadística a Catalunya. A la fi del Trienni Liberal, l'any 1823, Ardèvol fuig a Cuba, on estudia botànica. Després viatja a París, on torna a exercir de metge, fins que una amnistia li permet retornar a Catalunya.

Antoni Giberga i Giribert (1826-1893)

Un altre metge català destacat és Antoni Giberga, nascut a Cornellà de Llobregat i mort a la ciutat cubana de Matanzas. Era fill d'Antoni Giberga i Bosch (1800-1845), polític liberal radical que va formar part de la Junta Revolucionaria de 1842. Estudia medicina a Barcelona i es llicencia l'any 1849. Preocupat pels moviments socials, és un dels fundadors de l'Ateneu Català de la Classe Obrera i de la Societat d'Amics dels Pobres, accions que l'acrediten com un fervent progressista.

És deportat a Cuba per ordre del capità general Ramon de Meer, sense judici previ. A Cuba està empresonat un mes a l'Havana i, posteriorment, un any a l'illa de la Joventut, fins que pot fugir a Nova Orleans, des d'on retorna a Europa. Es reintegra a la política barcelonina durant el trienni esparterista, a la mort del capità general De Meer.

Retorna a Cuba i s'instal·la a Matanzas, on exerceix la medicina. Aviat s'integra en el moviment independentista i dona suport a les campanyes dels patriotes cubans per aconseguir l'autonomia política. El seu fill, Eliseu Giberga i Galí (1854-1916), va ser un polític cubà, líder del Partit Autonomista, defensor de la vinculació de Cuba amb Espanya i un dels 30 integrants de l'Assemblea Constituent, encarregada de redactar la Constitució de la nova República.

Antoni Pons i Codinach (1826-1871)

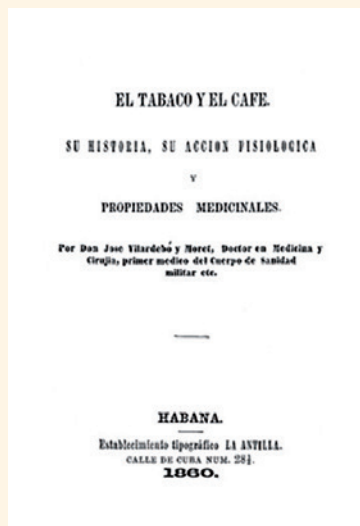
Antoni Pons i Codinach és fill i germà d'uns notaris barcelonins. Estudia al Col·legi de Cirurgia de Barcelona, i es llicencia el 1848. Ingressa al Cos de Sanitat Militar i el setembre de 1850 s'embarca per anar a Cuba com a professor del Cos de Sanitat Militar. Destinat a l'Hospital Militar de l'Havana, és també director de l'establiment balneari de San Diego, centre termal dedicat al repòs i curació dels soldats ferits.

L'11 d'agost de 1852, amb motiu del desembarcament d'un vaixell dels EUA a Playitas, organitza un Hospital de Sang a Bahía Honda. Més endavant, pren part en la Guerra de Santo Domingo. El gener de 1864, torna a Barcelona amb permís per refer-se d'una malaltia greu. El juliol de 1865 rep l'alta mèdica i el destinen a l'Hospital Militar de Barcelona. Un any després, amb la intenció de refer la seva fortuna a base de recuperar l'antiga clientela privada, Antoni Pons torna a Cuba com a metge militar, però té la mala sort que quan arriba a l'Havana li reclamen judicialment un deute pels subministraments fets a una clínica privada que havia fet fallida l'any 1856 i de la qual era soci. Passa per una sèrie de dissorts econòmiques i manifesta unes alteracions mentals que acaben amb la seva mort.

Josep Vilardebó i Moret (1815-1896)

Nascut a Mataró, estudia medicina a Barcelona i es llicencia el 1843. El 1844 ingressa a Sanitat Militar i el 1852 viatja a Amèrica on escriu unes memòries inèdites de l'estada a Hondures, en les quals descriu les plantes medicinals que utilitzen els indígenes. El 1857 instal·la un centre d'aclimatació per a les tropes espanyoles que van a Cuba a l'illa de Pinos. El 1866 forma part d'una expedició que va a Mèxic, i el 1870 torna a Catalunya.

És autor d'un llibre sobre el cafè i el tabac, editat a l'Havana el 1860, i un altre sobre la febre groga, publicat a Barcelona l'any 1870.

Portada del llibre
El Tabaco y el café
de Josep Vilardebó,
1860.

Miquel Pons i Guimerà (1821-1870)

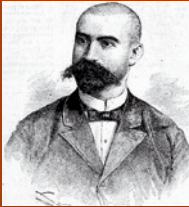
Nascut a Barcelona, es llicencia en medicina i cirurgia el 1846. S'interessa per la doctrina d'Hahnemann i es converteix en un dels introductors de l'homeopatia a Catalunya. Funda i dirigeix les revistes *El Telégrafo Médico*, *El Interés Profesional* i *La Regeneración Médica*.

Ingressa a la Sanitat Militar el 1851. Encara que no està documentada la seva arribada a Cuba, un dels llibres que publica estant a l'Havana porta com a títol *Inmigración en los países cálidos*, imprès el 1854. Es tracta d'un recull d'articles presentats a la Reial Junta de Foment i de la Societat Econòmica de l'Havana.

Autor prolífic, va traduir novel·les d'Eugene Sué, en va escriure de pròpies i va editar textos de medicina, com l'esmentat sobre la immigració en països càlids, i unes *Lliçons de Terapèutica general* (1850). Mor a l'Havana el 1870 en una epidèmia de còlera.

Retrat del Doctor Miquel Pons i Guimerà que es publica a *La España Médical* i signa com Dr. Guimerà. Obra del dibuixant A. Cisneros. La Habana, 1855.

Francesc Vidal i Careta (1860-1923)

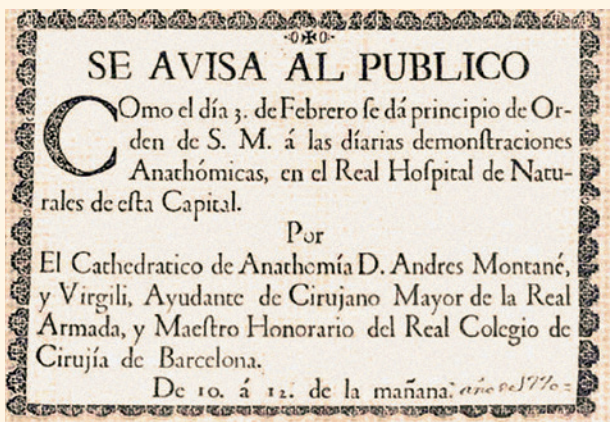
És un metge català no militar que fa una llarga estada a Cuba. Fill del metge Francesc Vidal i Roselló, nascut a Reus i que exercia a Barcelona, Vidal i Careta es llicencia en medicina i cirurgia a Barcelona el 1880 i en ciències naturals a la mateixa universitat el 1885.

El 1885 guanya una càtedra de paleontologia estratigràfica a la Universitat de l'Havana i se n'hi va a viure. Afeccionat al món dels fòssils i les roques, reuneix una col·lecció que mostra a l'Exposició Histórico-Americana de Madrid el 1892. Més tard, guanya la Càtedra de Paleontologia de la Universitat de Madrid, on fixa la seva residència. Francesc Vidal i Careta manté criteris antidarwinistes. El 1915 exposa el seu criteri al pamflet *Carlos Roberto Darwin y el actual conflicto europeo* (1915) on acusa Darwin de ser responsable indirecte de la Primera Guerra Mundial.

Vidal i Careta té una intensa activitat com a articulista per promoure la construcció de barriades còmodes, higièniques i barates amb capacitat per fer compatible la vida al camp amb la proximitat al centre urbà.

Mèxic

La gran emigració de metges catalans a Mèxic es produeix durant l'exili que va seguir a la guerra civil espanyola. Durant el temps de la colònia s'hi van desplaçar metges espanyols amb les forces d'ocupació, però no tenim constància de la presència de metges catalans, excepte la d'Andreu Montaner. Altres metges catalans destacats que visqueren un temps força llarg a Mèxic foren Manuel Codorniu i Sebastià Marimon, un metge militar i un americanista interessat per l'antropologia.

Avis públic d'inici de les demostracions anatòmiques diàries que farà el catedràtic d'Anatomia Andreu Montaner i Virgili. Mèxic, 3 febrer 1770. [Arxivo Histórico de la Facultad de Medicina, UNAM]

Andreu Montaner i Virgili (1740-1794)

Nascut a Falset, es fill de pagès, i nebot de Pere Virgili. Estudiant del Reial Col·legi de Cirurgia de Cadis, passa un temps breu embarcat després d'acabar els estudis i aconseguir el càrrec d'ajudant de cirurgia major de la Reial Armada, fins que és nomenat mestre substitut d'anatomia del Col·legi de Cirurgia de Cadis. El seu oncle aprofita la petició que li fa la direcció de l'Hospital de Naturales (indígenes) de la ciutat de Mèxic d'enviar el seu nebot com a expert per ocupar-se de l'ensenyament de l'anatomia als cirurgians locals amb l'encàrrec de fundar un Col·legi de Cirurgia similar als de Cadis i de Barcelona. Montaner viatja el 1768 a Mèxic, però en arribar es troba amb l'oposició dels cirurgians locals que interpeten que ha vingut a prendre'ls la feina. També el Protomedicat s'hi oposa, ja que considera que la futura escola els prendrà atribucions.

Montaner es troba amb dificultats insuperables per donar classe i prendre possessió del seu càrrec de cirurgia major. La idea de crear un Col·legi de Cirurgia a Mèxic s'esvaeix. Al cap d'uns anys, quan només en té trenta-nou, demana la jubilació per una polineuritis que li afectava tot el cos, però especialment el braç dret, segurament causada per un saturnisme. Montaner encara viu a Mèxic el 1781. Torna a Barcelona, on passa bona part dels seus darrers anys de vida al llit.

Manuel Codorniu i Ferreras (1788-1857)

Manuel Codorniu i Ferreras és fill i nét de metges, nascut a Esparreguera. Estudia medicina a Cervera, però cursa patologia i clínica a la Universitat de València. Essent a València esclata la Guerra de la Independència i s'allista a un cos de voluntaris. Nomenat el 1811 metge interí d'aquest cos, el destinen, primer, a Figueres i, més tard a Mataró, on s'hi està fins al final de la guerra. Segueix a l'exèrcit i el 1821 embarca cap a Mèxic, on hi fa una gran tasca, establint escoles gratuïtes i laïques i organitzant l'Acadèmia de Medicina Pràctica de Mèxic el 1823. És expulsat de Mèxic el 1828, i passa un temps a Bordeus amb altres liberals exiliats.

Torna a Espanya el 1829, quan regna Ferran VII, però no pot exercir càrrecs públics per les seves conviccions liberals. Es dedica a fomentar l'organització gremial de la professió mèdica i, amb l'ajut d'altres col·legues liberals, crea la Sociedad Médica General de Socorros Mutuos (1835). En morir Ferran VII, Manuel Codorniu s'acull a una llei d'amnistia que li permet reingressar de forma activa al cos mèdic militar, on ingressa com a subinspector mèdic de l'Exèrcit del Nord el 1836 i més tard arriba a ser director general (1847). En aquest període desenvolupa càrrecs institucionals: senador per Tarragona (1841), diputat a Corts (1854) i membre de l'equip de redacció de la Llei de Sanitat (1855).

Doctor Manuel Codorniu i Ferreras.
Litografía de JJ Martínez, Madrid, 1855.
[Biblioteca Nacional de España]

Sebastià Marimon i Tudó (1848-1896)

Neix a Reus, en una família humil, estudia medicina a Barcelona amb una beca i amplia estudis a París. Amb facilitat per a les llengües (parlava francès, anglès i alemany) es trasllada a l'Amèrica Central, on passa alguns anys, principalment a Mèxic, per estudiar les poblacions indígenes i publica diversos treballs sobre els lacandons; són el grup indígena del tronc maia que habita a la selva lacandona en la frontera entre Mèxic i Guatemala, concretament a l'estat de Chiapas, de Mèxic. Treballa amb l'explorador Alfred Percival Maudslay, amb el qual publica articles conjunts en revistes especialitzades angleses i americanes. En tornar a la península s'instal·la a Sevilla, per poder treballar a l'Arxiu General d'Índies i investigar sobre els primers pobladors dels països americans. Exerceix també de metge i obté un gran prestigi, ja que és el metge de l'alta burgesia sevillana i dels ducs de Montpensier. Les seves investigacions es veuen truncades quan mor de tuberculosi amb quaranta-vuit anys.

Perú

Bonaventura Casals i d'Echáiz (1791-1863 o 1864)

És l'únic metge català del qual tenim constància que es radica al Perú al segle XIX. Bonaventura Casals i d'Echáiz neix a Barcelona i es gradua en medicina a la mateixa ciutat el 1816. És metge de l'Hospital de la Santa Creu per oposició el 1819. L'any següent és nomenat protomèdic de l'exèrcit i exerceix una tasca important durant l'epidèmia de pesta a Mallorca del 1823.

Per la seva vinculació al liberalisme, ha d'emigrar a Amèrica el 1824 i s'estableix a Arequipa (Perú), on fa de metge i s'interessa per l'homeopatia. No torna a Barcelona fins al 1863, pocs mesos abans de morir. Durant la seva estada al Perú s'interessa per la botànica i és "inspector general de plantas y demás substancias medicinales del Perú".

Inventa diversos aparells, com el *casalímetre*, màquina pneumàtica exploradora amb la qual dona una nova explicació de les teories de la inflamació, que ell atribueix a la paràlisi de la nutrició, com també el *casalimagnes*, aparell per assenyalar fluids nerviosos, i el *plexímetre*, per saber si hi ha vessaments cerebrals. Presentà aquests invents a la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona en una conferència que ofereix poc després del seu retorn.

Uruguai

Francesc Sunyer i Capdevila (1842-1916)

Francesc Sunyer i Capdevila, llicenciat en medicina el 1866, de ben jove, s'interessa per la política i es converteix en dirigent dels federals de Figueres. De 1871 al 1873 és vicepresident de la Diputació de Girona. A les eleccions constituents espanyoles del 1873, convocades pel president Estanislau Figueres per elaborar una nova Constitució, Sunyer és elegit diputat per Olot. El 1874 es produeix el cop d'estat del general Pavía que acaba amb la Primera República espanyola, i Sunyer, descoratjat, decideix anar-se'n a l'exili.

A l'Uruguai revalida el títol de metge, guanya per concurs la càtedra de Fisiologia i participa en la fundació de la Facultat de Medicina de Montevideo. És el primer degà de la nova facultat i organitza el pla d'estudis i el reglament de cursos i exàmens. El seu casament amb la filla d'una família benestant d'origen català, li obre les portes de la bona societat de l'Uruguai.

L'any 1888, participa al Congrés de Ciències Mèdiques de Barcelona. Tanmateix, un any després s'instal·la a l'Uruguai definitivament. Membre del *Club Español* de Montevideo, és elegit president de 1891 a 1893. L'any 1909, a la mateixa capital, funda l'*Hospital Sanatorio Español*. Sunyer n'és el director fins al 1916. Igualment, dirigeix la revista uruguaiàna *El Compilador Médico*, fins a la seva mort.

Brasil

Joan Ignasi i Puiggari (1822-1901)

Al Brasil s'hi estableix Joan Ignasi i Puiggari. Quan exerceix com a metge a Prats del Rei (Anoia) ja aplega una col·lecció considerable de criptògames. Durant els primers anys de la Restauració (entre 1874 i 1877) emigra al Brasil i, després de residir a diversos llocs, a la primavera de 1878 s'estableix, amb la seva família, a Apiaí, al sud de l'estat de São Paulo. Prossegueix amb l'estudi de les criptògames, principalment moltes i líquens, en una extensa àrea, i manté correspondència amb briòlegs i liquenòlegs europeus destacats, als quals envia mostres d'espècies encara desconegudes. En reconeixement al seu treball, s'ha posat el seu nom a nombroses espècies, fet que el situa com una figura reconeguda en aquesta especialitat científica.

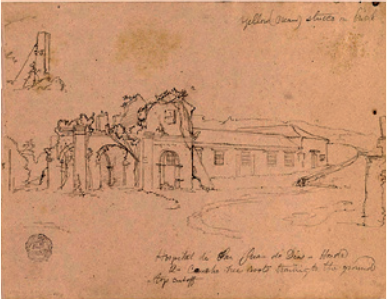
Portada del llibre *Fungi puiggariani* de Carlos Spegazzini, Buenos Aires, 1889. Aquesta obra va donar a conèixer 484 exemplars de fongs proporcionats per Joan Ignasi i Puiggari, 39 dels quals foren batejats amb el seu nom.

Colòmbia

Sebastià Prat i Gual (1740-1792)

Descendent d'una família d'apotecaris de Banyoles, estudia medicina, però es desconeix si a Cervera o al recent creat Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona. Es té constància de la seva arribada a Colòmbia i de la convalidació dels seus títols de medicina i cirurgia al Cabildo de Medellín l'any 1790, poc abans de morir.

Es desconeixen els motius del viatge de Sebastià Prat a l'antiga colònia espanyola de Nova Granada, però l'any 1774 exercia a la ciutat bolívia de Potosí, on s'hi està fins al 1778. Abans, s'ha casat amb Josefa Fernández Caballero, nascuda a Bogotà, ciutat en què el metge català és un dels pocs facultatius amb llicència autoritzada per exercir. El 1784 s'estableix a Honda, ciutat que compta amb l'Hospital Sant Joan de Déu construït per ordre de Carles III d'Espanya. El 1790, s'estableix a Medellín, on mor dos anys després.

Hospital de San Juan de Dios a la ciutat d'Honda, Colòmbia, fundat el 1771. Obra de Frederic Edwin Church.

Nadal 2016

Col·legi de Metges de Barcelona

Passeig de la Bonanova, 47

Barcelona 08017

Tel. 935 678 888 – Fax 935 678 899

e-mail: col.metges@comb.cat

<http://www.comb.cat>

Edita:

Col·legi de Metges de Barcelona

Coordinador del projecte:

Miquel Bruguera, director de la Unitat d'Estudis Acadèmics del CoMB

Autors:

Miquel Bruguera

Alfons Zarzoso, conservador del Museu d'Història de la Medicina de Catalunya

Documentació gràfica:

Sara Fajula, arxivera

Mercè Viger, Unitat d'Estudis Acadèmics

Coordinació editorial:

Jordi Pons, coordinador de Publicacions

Aitor Mora

Disseny gràfic i maquetació:

Temabcn

Assessoria lingüística i correcció de textos:

Esther Roig

Impressió:

CEGE

Material gràfic procedent de:

Museu Marítim de Barcelona

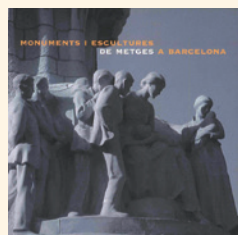
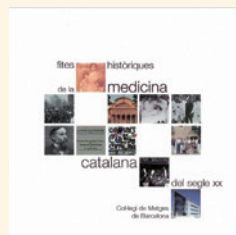
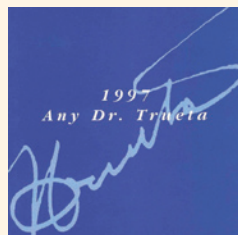
Biblioteca de Catalunya

Fototeca.cat

Biblioteca Nacional de España

Galeria de Metges Catalans

Col·lecció de nades del Col·legi de Metges de Barcelona (1997-2015)

Més informació sobre nades del Col·legi a:

www.comb.cat/cat/actualitat/publicacions/nadales/home.htm

